
KÜRESELLEŞEN HUKUKUN DEVLETİN EĞEMENLİK UNSURUNA Etkisi*

ÖĞR. GÖR. DR. LEVENT ERSİN ORALLI**

* Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir.

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Devletler Hukuku Anabilim Dalında 2011 yılında savunduğum doktora tezime (**Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Kuruluşlar ve Devlet Egemenliği**) dayanılarak hazırlanmıştır.

Danışmanım Doç. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ'ye tez sürecindeki değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

** Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GİRİŞ

Devletlerarası ilişkilerde müdahalesizlik esasına dayanan yaşlı Westphalian egemenlik anlayışının gerilediği ve uluslararası sistemin işleyişini düzenlemek adına dış egemenliğin daraldığı uluslararası hukuk sürecinin gelişimi boyutunda, modern devletin temel dayanağı olan egemenlik kavramı, ülkeler arasındaki sosyal ve politik ilişkileri belirlemede yetersiz kalmaktadır.¹ Klasik anlamda egemenlik, ülkenin iç ve dış ilişkilerindeki mutlak gücünü ifade etmekte iken, mevcut süreçte, devletler karar alma mekanizmasının yegane aktörü olma noktasında gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.

Ulusal ve uluslararası hukukun etkileşim içinde olduğu gerçeğinden hareketle, modern anlamda egemenlik, hukuk kuralları çerçevesinde devletin serbest hareket etme yetkisi olarak değerlendirilirse, iç egemenlik alanında ele alınabilecek tüm meselelerin daima uluslararası boyutlarının da olduğu hesaba katılmalıdır. Bu durumda normlar hiyerarşisi açısından düşünüldüğünde, uluslararası hukukun evrensel normlarına aykırı olarak düzenlenen iç hukuk normları bir devletin iç egemenlik alanı içinde değerlendirilmeyip üstün olan uluslararası hukuk normuna uygun hale getirilmektedir. Çalışmamızın temel

¹ Hailbronner, Kay: “**The Legal Status of Population Groups in a Multinational State under Public International Law,**” ed. Yoram Dinstein ve Mala Tabory, *The Protection of Minorities and Human Rights*, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, s. 117.

önermesi, küreselleşen hukukun devletin iç egemenliğini dokunulmaz olmaktan çıkardığı, klasik egemenlik anlayışı ve devletin kullandığı yetkilerin hukukun izin verdiği sınırlar çerçevesinde çizilmeye yüz tuttuğudur.

Bu çalışmada, devletlerin egemenlik bağlamında yaşadığı önemli dönüşümü değerlendirirken, hukuksal boyutu itibariyle egemenlikten hangi noktalarda fedakarlıkta bulunulduğu ve devlet egemenliğinde küreselleşen hukuk dolayısıyla meydana gelen sınırlandırmalar ile bunların mahiyetleri ve dereceleri değerlendirilecektir.

I. KÜRESELLEŞME VE HUKUK

İnsanların birbirlerine ihtiyaç duyarak oluşturdukları toplum modeline benzer nitelikte, devletler de belirli şartlar ve gereksinimler dahilinde birbirleriyle ilişki seviyelerini artırmış ve karşılıklı bağımlılık dahilinde aralarında bir takım düzenlemelere gitmişlerdir.² Öncelikle antlaşmalar vasıtasıyla gelişen bu ilişki düzeyi, ardından işbirliği boyutuna ve uluslararası kuruluşların oluşumuna giden bir süreci beraberinde getirmiştir. Devletler egemenliklerini ellerinden bırakmadan bu iletişimi kuvvetlendirmiş ve belirli sınırlar dahilinde ortak bir hukuk zemini yaratacak teşekküller oluşturulmuştur.³

Klasik egemenlik anlayışının temelini oluşturan iç ve dış egemenlik olgularında, özellikle vurgulanan husus, siyasi iktidarın sürekliliği ilkesi gereğince devletin ülkesine yönelik olarak kural oluşturma işlemlerinde başka hiçbir otoriteye bağlı kalmaksızın iradesini ortaya koyabileceğidir. Devletin genel irade dahilinde alacağı kararların gerek ülkesel gerekse kişisel yetki sahasında doğrudan etki doğurması ve başka bir merciin denetimine tabi olmaması iç egemenlik anlayışını doğrularken; dış egemenlik diğer deyişle bağımsızlık olgusundaki özerklik ve “egemen eşitlik” prensibi paralelinde “iç işlerine karışmama ve müdahale yasağı” sınırlandırılabilir bir nitelik arz etmektedir.

Egemenlik prensibinin siyasi iktidara sağladığı temel nosyon, ülkesel yetki sahası içerisinde ve kişisel anlamda yurttaşları üzerinde uyulmaması durumunda yaptırım mekanizmaları ile donatılmış kurallar oluşturmaktır. Mevzu hukuk, örf ve adetler ve içtihatlardan oluşan bu kurallar manzumesi iç egemenliğin bir sonucu olarak devletlerin hukuk yaratma gücüne sahip olması

2 Demirkan, Tark: “**Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim**”, Süleyman Talay, Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi I, İstanbul, Küyerel Yayınları, 1997, s. 27.

3 Marko, Joseph: “**Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries**”, Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States”, Chisinau, Moldova 22-23 Eylül 2006, European Commission for Democracy Through Law, s. 2.

anlamına gelmektedir. Bu bağlamda müstakil olarak kural koyma yeteneğine sahip devlet, klasik anlamdaki mutlak egemenliğini, polis devleti ve hazine kuramlarının hukuk devletine evrilmesiyle ve Anayasacılık sürecindeki ilerlemeyle yitirmiş ve egemenliğin sınırlanması noktasına yaklaşmıştır.

Sınırlanmış egemenlik anlayışı, insan haklarının uluslararası platformda korunmasına ilişkin ortak hükümler düzenlenmesi çerçevesinde somutlaşmıştır. İnsan haklarının gelişimi ve minimum ortak paydanın tespiti noktasında, devletlerarasında doğan karşılıklı bağımlılığın getirdiği etkileşim, bazı ulusal hukuk konularının uluslararası alanın etkisine açılmasına sebep olmuştur. Uluslararası hukuk boyutunda konu sahasının genişlemesi, devletlerin iç hukuklarına etki etmekte ve ortak normlarda kaydedilen artışa paralel olarak egemenlik kavramı bir değişim süreci geçirmektedir.

Devletlerin ülkesel ve kişisel yetki sahalarına kadar uzanan ve egemenlik yetkilerini aşındıran ortak hukuk noktalarına yol alma eylemi, hukuksal bağlamda bir küreselleşmeyi işaret etmektedir ki, klasik sınırların ortadan kalkması, bölgesel entegrasyonlar ve hükümet dışı kuruluşların etkinliğini belirtmek adına bu başlık altında öncelikli olarak ele alınması gereken kavram küreselleşmenin kendisidir.⁴

a. Küreselleşme Olgusu

Devletlerin uluslararası hukukun kişileri olarak gerek iç hukuk süreçlerini gerekse uyruğundaki bireyleri münhasıran yönlendirdikleri ve başka devletler ve uluslararası teşekküller ile etkileşimden uzak buldukları dönem, devletlerarasındaki ilişki düzeylerinin gelişimine paralel olarak büyük oranda sona ermiştir. Ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler etrafında gelişen ilişkilerin ulusal sınırlar dışına taşarak, küresel çapta yayılması⁵ ve ülkeler arasında fiziksel, ekonomik ve hukuksal sınırların çözülmesi sürecinde devletlerin ülkesel yetkilerinde bir dönüşüm süreci yaşamaları kaçınılmaz olmuştur.

Küreselleşme olgusu ağırlıklı olarak ekonomik süreçlerle ilişkilendirilmekle birlikte, ekonomik üslup farklılaşması sürecini aşmış, yakınlaşmayı içeren tarihsel bir gelişme olarak kaydedilmiştir ve tanımı aşamasında olmasa da en azından bu konuda bir fikir birliği bulunmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkışı konusunda, çeşitli dönemlere ve olaylara atıfta bulunan teoriler bulunmakla birlikte, küreselleşmeyi üç tarihsel süreç içerisinde ele almak, çalışmamızın seyri

4 Bulut, Nihat: “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt LII, Sayı 2, 2003, ss. 181, 182.

5 Şaylan, Gencyay: “Küreselleşme ve Siyaset”, Türk-İş 1997 Yıllığı (2. Cilt), Ankara, 1997, s. 398.

açısından da, genel olarak doğrulanabilir dönemlere işaret etmektedir. Feodaliteden ulus devlete geçiş aşamasında kaydedilen sömürgecilik yaklaşımı küreselleşmenin birinci aşaması olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme neticesinde ortaya çıkan geniş pazarların aranması gereği ikinci aşama; iletişim ve haberleşme alanlarında yaşanan devrimsel dönüşümün doğurduğu XX. yüzyılın ikinci yarısındaki durum ise üçüncü aşama olarak nitelendirilmektedir.

Dünyanın üzerinde yaşanan yegane bir mekan olduğu algısına, subjektif konuların da eklenmesine paralel olarak şekillenen dünya çapında bir pazar yaratma olgusu, pazara dahil aktörlerin ve doğrudan ulusların birbirine yakınlaştığı ve bağlılık seviyelerinin arttığı, sermayenin ve tüketim mallarının yer değiştirmesinin kolaylaştığı, haberleşme olanaklarının geliştiği, kişilerin ve kapitalin ulusal bağlardan soyutlandığı bir dönemi yansıtmaktadır.⁶ İngiliz sosyolog ve siyaset bilimci Anthony Giddens'in değişiyile, “zamansal mekanların ortadan kalkması” olarak algılanan küreselleşme,⁷ mali ve finans piyasalarına dair akışın kesintisiz olarak sürdüğü, mesafelerin sona erdiği bir kapitalist metodu da barındırmaktadır.

Sınırları ve uzaklıkları ortadan kaldıran küreselleşme, sebep olduğu etkiler itibariyle çelişkili ve bir miktar belirsiz bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok çalışmanın ana unsurun oluşturmasına rağmen, somut ve herkesin hemfikir bir tanım ortaya koyamadığı kavrama dair, bilimsel ve ideolojik kökenli yaklaşımların farklılık arz etmesi kavramın irdeleniş biçimine doğrudan etki etmektedir.⁸ Bu bakımdan sadeleştirilmiş bir ifadeyle, kaydedilen ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin dünya çapında yarattığı etki olarak değerlendirilebilecek küreselleşme süreci,⁹ tek bir sacayağı üzerinde yükselen bir olguyu ifade etmemektedir. Birbiriyile ilişkili çok sayıda yakınlaşma ve uyum süreci paralel zamanlarda birlikte gözlemlenmiştir ve bu eş zamanlı süreçlerin bir araya gelmesiyle küreselleşme olgusu bir bütün halinde hissedilir boyutlara ulaşmıştır.¹⁰

b. Küreselleşen Hukuk

Bireylerin toplum içerisindeki davranışlarında belirli bir kurallar

6 Doğan, İlyas: **Parçalayan Küreselleşme (Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme Çağında Uluslararası Sistem)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2006, s. 61.

7 Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor?** Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2000, ss. 41, 42.

8 İdeolojik yönü ağır basan farklı tanımlamalar için bkz; Korkut Boratav, “**Küreselleşme ve Sol**”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XIX, Sayı 181, 1995, ss. 14-17.

9 Timur, Taner: **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara, İmge Yayınevi, 1996, ss. 8, 9.

10 Ekin, Nusret: **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 47, 1999, s. 50.

manzumesi ile çevreli olduğu, devlet tarafından desteklenen maddi yaptırım mekanizmaları ile donatılmış hukuk kurallarının yanında, örf ve adet kuralları, ahlak kuralları ve görgü kuralları ile hareket sahasına sınırlama getirildiği değerlendirildiğinde; devletlerin de içerisinde buldukları uluslararası sisteme dahil olabilmeleri ya da sistemin içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri adına bir takım kurallarla bağlanmış olmaları doğaldır. Bu bağlamda milletler arası ilişkilerin varoluşundan itibaren devletler için mutlak bir hareket serbestisi söz konusu olmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, devletlerin hürriyet alanları sınırlanmakta ve devletlerarasında geliştirilen kurallar ekseninde güdülenmektedir.

Uluslararası hukuk çerçevesinde sıkışan devlet egemenliği milletlerarası sorumluluk prensibi itibariyle müeyyidelere tabi tutulmaktadır. Bu anlamda hukuksal bazda kurallar manzumesinin çeşitlenmesi ve derinleşmesi, devletlerin hareket sahalarını daraltmaktadır.¹¹

Hukuk bilimi, faaliyet alanı büyük oranda ülkesel sınırlarla çevreli yerel nitelikli bir anlayışın ürünüdür. Bu anlamda, gerek devletin ülkesel yetki sahası gerekse kişisel yetki sahası üzerinde hüküm süren yazılı kuralları içeren hukuksal süreç, özü itibariyle dinamik bir disiplin olup, konjonktür karşısında kendini sürekli olarak yenilemekte ve değişen koşullara uyum sağlamaktadır¹². Hukukun yaşayan bir disiplin oluşu, devletlerarası ilişkilerin gelişmesi bağlamında da etkisini göstermekte ve devletlerin iç egemenliklerine dayalı olarak inşa ettikleri iç hukuk süreçleri birbirinden etkilenmektedir.

Bu etki, aynı dönemde aynı olaylara farklı hukuki yaklaşımlar sergileyen devletlerin, dış egemenliklerinden taviz vermeksizin dahil olduğu bir takım uluslararası teşkilatlanmalar ya da antlaşmalar vasıtasıyla, mevzuatlarının ortaklaştırılması ya da uyumlaştırılması anlamına gelmektedir. Bu paralelde, hukukun küreselleşmesinden kasıt, devletlerin aynı dönemde yaşanan toplumsal olaylar karşısındaki tepkisinin benzeşmesi ve neticede pozitif hukukun küreselleşme bağlamında dönüşmekte olan bireyleri yakalama çabasıdır. Ancak vurgulamak gerekir ki, dönemselsel olarak hukuk, gelişen ve farklılaşan bireyi takip etmekte iken; yeri geldiğinde de birey aşama kaydeden hukuka uyum sağlamak durumundadır.¹³ Özellikle belirli örgütsel birlikteliklere uyum sürecinde devlet de iç egemenlik rolü gereğince toplumsal gelişmenin kapılarını açacak yeniliklere imza atabilmektedir.

11 Çelik, Edip F.: **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s. 217.

12 Yörük, Abdülhak Kemal: **Hukukun Umumi Prensipleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949, s. 2.

Küresel hukukun pozitif yanlarına uyum sağlama noktasında, küreselleşme izlencesinde yürütücü, dış egemenliğe sahip olan devlettir ve siyasi iktidarın genel iradeyle somut uzlaşması hukuku yönlendirmesidir. Bu paralelde devlet hukukun önündedir ve toplumu da otoritesi ile sürüklemektedir. Devletin iç hukuk sistemini dönüştürmesi ya da uyumlaştırması esnasında kullanılabilir yöntemlerden biri olan yabancı bir devletin hukukunun benimsenmesi modeli, küreselleşen hukuk anlayışı kapsamında ele alınmayacaktır. İktibas (resepsiyon) olarak anılan bu yaklaşım, daha ziyade bir köklü reform hareketinin yansımasıdır ki, genel olarak devletler geniş çaplı bir hükümet değişikliğine paralel olarak siyasi, ekonomik ve hukuksal devrimler ortaya koymak istedikleri vakit bu yolu tercih etmektedir.¹⁴ Çalışmamızda kullanılacak üslup bir iktibas metodunu değil; bir uyum metodunu kavramayı amaçlamaktadır.

Devletlerin ve toplumların birbirleriyle alışverişlerinin sınırlı olduğu dönemlerde, etkileşimin minimum düzeyde kalması, yumuşak bir şekilde gelişecek bir hukuk alış-verişini de kısıtlamaktadır. Ancak yukarıda belirginleştirmeye çalıştığımız, teknolojik, ekonomik ve siyasi küreselleşmenin hukuksal süreçleri getirdiği nokta karşılıklı etkileşimi önce doğurmakta ardında da kaçınılmaz ve zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluğun altında uluslararası hukuk bağlamında kimi yaptırım mekanizmalarının da var olması, devletlerin hukuk süreçlerini uyumlaştırmalarını kamçulamaktadır. Devletlerin genel iradelerini yansıtan, küresel anlamda genel kabul gören ortak bir hukuk sistemi yaratılmakta ve iç hukuklar küresel yasalara uyum sağlamaktadır.

Hukukun küreselleşmesi, kodifikasyon çalışmalarının tamamlandığı uzun dönemli çalışmalar neticesinde ortaya konmuş bir hukuk düzeninin varlığına işaret etmemektedir. Küreselleşmekte olan hukuk bir hukuk sistemini ifade etmekten ziyade, bölgesel ya da teknik anlamda uzmanlaşmış hukuk modelleriyle bir bütünü izah etmektedir. Kamu hukuku bağlamında hukukun küreselleşmesi açık bir biçimde insan hakları üzerinde odaklanırken; özel hukuk noktasında ise uluslararası tahkimler ön plana çıkmaktadır.

Ortak kurallar bütünüünün sayısal artışı ve küreselleşmenin hukuksal boyutunun uzantıları, hukukun genel ilkelerinin devletler tarafından algılanmasında kaydedilen yakınlaşma ve sınır aşan suçlara getirilen küresel

13 Özcan, Mehmet Tevfik: **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, İstanbul, Özne Yayınları, 1998, s. 162.

14 Işıktaç, Yasemin: **Türk Hukuk Devriminin Felsefesi**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2006, s. 117.

çözüm önerileri ile olgunlaşmaktadır.

Hukukun ülkesel sınırların ötesinde, evrensel normlar yaratması ve özellikle gerek iç hukukta gerekse uluslararası hukukta kuvvet kazanan hukukun genel ilkelerine uyum sağlanmasının gerekliliği, küreselleşmenin iç hukuk ve paralelinde iç egemenlik üzerindeki etkisini ortaya koyması bakımından incelenmesi gereken hususlardır. Toplumsal yaşam içerisinde ortak adaleti sağlamayı amaçlayan, soyut bir zemine sahip ve birçok özel norma temel oluşturan, genel, sürekli ve evrensel kurallar, hukukun genel ilkeleri olarak ele alınabilir.¹⁵

Küresel anlamda hukuksal düşüncenin çatısını oluşturan ve ulusal çapta devletlerin belirlediği yasaların çerçevesini oluşturan hukukun genel ilkelerinin sayısındaki ve derinliğindeki artış, devletlerin mevzuatlarını birbirine yakınlatacaktır.¹⁶ Bu yakınlama ya da benzeşme, doğrudan bir devletin iç egemenliğine müdahale anlamına gelmemektedir. Ancak, özellikle iletişim sürecinde yaşanan teknolojik gelişim ve insan hakları özelinde ulusların duyarlı bir tavır içerisinde bulunmaları, devletlerin iç egemenliklerinden kaynaklı doğal haklarını kullanarak yasa yaparken dahi omuzlarında bir ağırlık ya da dengeleyici olarak bulunmaktadır. İç hukuk uygulamalarına entegre edilen hukukun genel ilkelerinin sayısındaki artış, hukukun küreselleşmesinin motorunu oluşturmaktadır.

Hukukun küreselleşmesinde ve evrensel ortak paydaların sayısının artırılmasında öncü vazife üstlenen hukukun genel ilkelerinin topluma kabul ettirilmesi de diğer rijit kural değişikliklerine göre daha mümkün ve yumuşak bir geçişle sağlanacaktır, böylece egemenliği kullanan siyasi iktidarlar da toplumdan kaynaklı meşruiyet zeminlerinin sorgulanmasını en aza indirmiş olacaklardır.

Hukukun küreselleşmesini tetikleyen verilerden diğeri, evrensel hukuk normlarına ihtiyaç duyulmasıdır ki, bu ihtiyacın doğmasına sebep olan durum ise ulusal sınırları aşan; uluslararası niteliğe sahip suçlardır.¹⁷ İnsanlığa karşı işlenen suçlar, terörizm, insan kaçakçılığı, uyuşturucu trafiği ve kara paranın aklanma çabası gibi suçlar, devletlerin müstakil düzenlemeler vasıtasıyla çözüm getiremeyeceği, sınır aşan ya da sınırları birbirine bağlayan suçlardır.

15 Kaboğlu, İbrahim: **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1988, s. 171; Meray, Seha: **Devletler Hukukuna Giriş, (I. Cilt)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1959, s. 102.

16 Kaboğlu, İbrahim: **Kolektif Özgürlükler**, s. 172.

17 Slaughter, Anne Marie: **"The Real New World Order"**, Foreign Affairs, Vol. 76, No 5, September - October 1997. <http://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/RealNewWorldOrderFA.txt> (4 Eylül 2010)

Sınır aşan bu tip suç kalıplarıyla mücadele için uluslararası işbirliği ve yeni uluslararası hukuk kuralları gerekmektedir. Devletlerin mevzubahis küresel sorunlara çözüm üretebilmeleri adına, oluşturulacak bu kurallara sadakatle bağlı kalması ve kendi iç hukuk normlarını bu küresel kurallarla uyumlu hale getirmeleri icap etmektedir.

Hukukun küreselleşmesi uygulanacak yaptırım mekanizmalarında da hem fikir olunmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla genel kabul gören uluslararası yargı organlarının sayısında da artış kaydedilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Amerika İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi, eski Yugoslavya ve Rwanda için kurulan Uluslararası Suçlar Mahkemeleri, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için kurulan, Dünya Ticaret Örgütü ya da Deniz Hukuku Mahkemeleri gibi yargı organları aracılığı ile uluslararası hukuk yargısallaşmakta ve devletler yargılama erkinden taviz vererek, yeri geldiği zaman suçluyu iade etmekte yeri geldiği zaman ise yargılama yetkisini devretmektedir.¹⁸

Yaratılan yeni hukuk düzeni devletlerin egemenlik alanını hem yasama yetkisi bağlamında hem de yargı gücü bakımından daraltıcı niteliktedir. Devletler kendi iradeleri dışında, uluslararası toplumun genel iradesine bağlı olarak oluşturulan kurallara uymaktadırlar. Bu uyum sağlama dönemi münferit olarak gelişebilecek bir aşama olamayacağı için, koordinasyon bir takım uluslararası teşkilatlanmalar tarafından sağlanmaktadır.

II. KÜRESELLEŞME VE EGEMENLİK ANLAYIŞINDA DEĞİŞİM

Belirli bir toprak parçası ve insan topluluğundan oluşan, iç ve dış egemenliği mutlak ve bölünmez bir bütün olarak yücelten ve bu paralelde sınırsız bir egemenlik anlayışına sahip geleneksel devlet modelinin sorgulanır hale gelmesiyle, egemenliğin yeniden tanımlanmasını gerekli kılan yeni bir devlet formu belirlemiştir. Küresel birlikteliklerin meydana gelmesi, ekonomik birlikteliklerin boyutlarının ulusal ekonomiyi ve ithal ikameci politikaları zorlar hale gelmesi ve siyasi aktörler arasındaki güç dengesinin farklılaşması neticesinde, ulus devletlerin dış egemenliği siyasi ve ortak hükümlere dayalı bir baskıya maruz kalmakta;¹⁹ iç hukuka dayalı egemen anlayış ise küresel gelişmelerden bağımsız olarak işleyememektedir. Küresel hukuk ilkelerine aykırı iç hukuk düzenlemeleri hem iç hem dış kamuoyunun tepkisi karşısında

18 Türmen, Rıza: “Türkiye’de Hukukun Küreselleşmesi”, Milliyet, 16 Şubat 2009.

19 Cebeci, Kemal: “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı 71, Ekim-Aralık 2008, s. 27.

değişime uğramaktadır. Normlar hiyerarşisi ve hukukun bütünlüğü dikkate alındığında, uluslararası hukukun evrensel normlarına aykırılıklar içeren iç hukuk normları bir devletin ulusal yetki sahası içinde değerlendirilmeyip, üstün olan uluslararası hukuk normuna uygun hale getirilmesi uygun bulunmaktadır.²⁰

Devletin üstün otoritesine dayalı olarak oluşturduğu kurallar çerçevesinde hareket serbestisine sahip olması ve politik belirleyicilik gücünde tekel oluşturması olarak anılabilecek egemenliğin, ulus ötesi aktörlerle paylaşım sürecini içselleştiren yakınlaşma ve karşılıklı sınırlanma sürecinde, tek bir dünya düzeni ya da somut bir hukuk, kültür ya da siyaset birliği oluşturmak adına doğrudan birbirlerine indirgenmesi söz konusu değildir.²¹ Her birim kendi içerisinde özgünlüklerini muhafaza etmektedir, ancak bu süreçte öne çıkan olgu, etkileşimin beraberinde getirdiği yayılma ve içselleştirme mekanizmalarının sorgusuz bir beğeniyle toplulukları birbirine yaklaştırması ve bu yakınlaşmanın karakteristik özelliği olarak lokal siyaset ve hukuk zeminlerinin daralmasıdır.

Devletlerin entegre olmuş bir uluslararası çevrede varlıklarını sürdürdüğü, küreselleşmeye dayalı bütünleşmeler sürecinde bağlantısız bir tutum izlemelerinin özellikle tercih edilmesi ve sistemin zorlanmasına dayalı bir tutum olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle ulusal sermaye kavramının etki sahasını yitirmesi ve uluslararası sermaye hareketlerine bir bağımlılık doğması devletleri bu piyasa koşullarına uyum sağlamaya zorlamıştır. Bu noktada devletlerin iç egemenliklerinden kaynaklı doğal haklarından olan para politikalarının kontrolü işlevi kısmi bir felce uğramaktadır ki, sermaye girişinin serbest olduğu bir platformda para politikasını ve döviz kurlarını aynı anda belirleme imkanı mümkün olmamaktadır.²²

a. Egemenliğin Paylaşılması Sorunu

Siyasi otorite yapılarının yaklaşımlarındaki değişimin, tarif edilen şekliyle belirli bir oranda dış otoriteler ya da “görünmez el” olarak da ifade edilebilecek serbest piyasa ortamından etkilendiğini tespit etmek mümkündür.²³ Bununla birlikte Krasner’in işaret ettiği ve üzerinde durulması gereken farklı bir küreselleşme yorumu daha bulunmaktadır. Öncelikle küreselleşmenin

20 Dalar, Mehmet: “Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Çelişkisi: Milli Yetki Kavramı Açısından Bir Analiz” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 27, Kış 2009, ss. 337, 338.

21 Doğan, İlyas: **Parçalayan Küreselleşme (Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme Çağında Uluslararası Sistem)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2006, s. 39.

22 Krasner, Stephen: “Globalization and Sovereignty”, ed. David Smith, Dorothy Solinger ve Steven Topic, States and Sovereignty in the Global Economy, Londra ve New York, California Institute on Global Conflict and Cooperation, 2001, ss. 38, 39.

otoriteler üzerindeki etkisini kabul eden Amerikalı siyaset bilimci, küreselleşmenin devlet kontrolünü doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Ancak bu etkinin, egemenliğin temsili noktasıyla sınırlı kaldığı, geçici olduğu ve egemenlik sistematığının özüne dokunmadığı yorumunda bulunmaktadır. Yöneten ile yönetilenler arasındaki ilişkinin tertibinde etkili olan dış aktörler, yönetilenlerin sahip oldukları egemenlik anlayışına doğrudan etki edememektedirler; çünkü küreselleşmeyi iradeleri dahilinde benimseyen topluluk aynı düzlemde yeri geldiği zaman ona karşı tepki gösterebilmekte ya da genel iradesi dahilinde alternatif örgütlenme modellerini de yaratabilmektedir.²⁴ Rüzgarın kuvvetli bir şekilde esmekte olduğu bir realitedir; ancak gerek iç gerekse dış egemenlik anlamında yelkeni hangi yöne çevireceğini belirleme yetisi genel irade ekseninde şekillenecektir.

Bir dönüşüm sürecinin yaşanmasına rağmen, ulus-devletlerin ve sınırlanmakla birlikte devletlerin egemenlik anlayışının ortadan kalkmadığını vurguladıktan sonra, devletlerin yanına eklenen aktörlerle birlikte, halkın da içerisinde aktif bir şekilde yer aldığı, hukukun üstünlüğü etrafında örgütlü bir modelin gerek ülkesel gerekse küresel yönetimde etkin hale geldiği gözlenmektedir. Siyasi iktidarın ikame sürecine dayandırıldığı yönetim modeli ekseninde, yetki paylaşımına dayanan, yerel örgütlenmeleri de yönetim sürecinin içine katan, çok aktörlü bir idari anlayış gelişmiştir. Devlete düzenleyici bir vazife yükleyen, sorumluluğu devletle birlikte toplumun da paylaştığı, çoğulcu modeli zorunlu kılan bir kavram olan çoğulculuk, siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın bir dağılımını öngörmektedir.²⁵

Ulus devletler gerek uluslararası siyasal düzlemde gerekse uluslararası hukuk mekanizması içerisinde temel aktör olarak varlıklarını sürdürmektedir; ancak küreselleşme kapsamında ele alındığı vakit devletin siyasal, ekonomik ve hukuksal süreçteki rolü ve merkezi etkisi zayıflamaktadır. Egemen iktidarın tekil olarak toplumsal hareketleri yönlendirme ve hukuki çözümler üretme alanlarındaki kontrol mekanizmasının zayıflamasına mukabil olarak, sivil toplumun devletin üzerinden yük alması olarak ifade edilebilecek yönetim modeli, toplumsal, politik ve hukuki sistemin ortak bir çalışmayla yapılandırılmasını ifade etmektedir.²⁶

23 Küresel ekonomik ilişkilerin seyri ve devletlerin dış egemenlikleri üzerindeki etkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Cooper, Richard: **The Economics of Interdependence**, New York, Columbia University Press, 1980.

24 Krasner, Stephen: “**Globalization and Sovereignty**”, ss. 42 - 44.

25 Yıldırım, İbrahim: **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 196.

Küreselleşmenin egemenlik modelinde yarattığı dönüşümün yansıması, devlet ve sivil toplumun kendilerine has rollerle idari yapıyı şekillendirmeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Yönetim erkindeki hiyerarşide bir kırılma yaşanmaktadır ve bu kırılmanın ayaklarından birini uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum oluşturmaktadır. Karşılıklı ilişki düzeyinin yarattığı eşgüdüm mantığında kolektif bir yönetim modeli devreye girmektedir ki, hiçbir örgütün tek başına egemenlik yetkisini kullanma kudretinin olmaması karşılıklı uyumu zorunlu kılmaktadır.²⁷

Devletlerin iç egemenliği paralelinde alacağı karar zeminlerinin daralması ya da sorun sahalarının uluslararası boyuta kayması, küreselleşmenin hukuk sisteminde yarattığı temel farklılıktır. Devletlerin ve ulusların etkileşim düzeylerinin artmasına paralel olarak iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması, mali piyasaların ve finans yapılarının sınır ötesi hareketliliğe konu olması neticesinde,²⁸ bu hareketliliğe özel kuralların oluşturulması gerekliliği hasıl olmaktadır ve bu anlamda ulus ötesi hukuk kuralları yaratacak yeni uluslararası ya da uluslar üstü bir takım teşkilatlanmaların varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda uluslararası kuruluşların da küreselleşmeye paralel olarak bir değişim yaşadığı²⁹ ve hizmetsel faaliyet alanlarını da içerecek yapılar olarak teşkilatlandıklarını belirtmek mümkündür.

Devletlerin siyasi iradelerini ortaya koyarken ve egemen yetkilerini kullanırken, yukarıda belirttiğimiz çok sayıda değişkeni ve devletlerarası antlaşmalar ya da sorumlulukları dikkate almak durumunda olmaları egemenliğe yeni bir anlayışla yaklaşılmasını gündeme getirmiştir. Ancak, egemenliğin dönüşümü olarak nitelendirilen bu sürecin, karşılıklı bağımlılık çerçevesinde devletlerarası ilişkilerin yaygınlaşması ve uluslararası kuruluşların varlığı ile devletlerin çevrelenmiş olmaları olarak algılanması gerekir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, yeniden tanımlanan ve aslında kırılmasının önlenmesi adına esnetilen egemenlik anlayışının, “esnek egemenlik” teziyle karıştırılmaması gereğidir.

Belirli bir ülkede örgütlü devlet otoritesinin egemen vasfının, ülke içerisinde yaşayan farklı etnik kökenler arasında paylaştırılması ve self-

26 Bozkurt, Ömer, Ergun, Turgay ve Sezen, Seriyeye: **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1998, s. 274.

27 Yüksel, Mehmet: “**Yönetişim Kavramı Üzerine**”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt 58, Sayı 3, s. 150.

28 Demir, Gülten: “**Küreselleşme Üzerine**”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 56, Ocak - Mart 2001, s. 74.

29 Davutoğlu, Ahmet: “**Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği**”, Anayasa Yargısı, Cilt XX, 2003, s. 52.

determinasyon olarak anılan sürece yönelik bir aşama olarak kaydedilen “esnek egemenlik” olgusu, bir bölgede yaşayan topluluğa yönelik bir özerklik temasını gündeme getirmektedir.³⁰ Ulus devletin ülkesel yetkisine getirilen bir sınırlama, bir kuraldışılık olarak teorik zemine oturtulmaya çalışılan bu kavram, özellikle çatışma noktasında etnik sorunlara sahip devletlere bir çözüm önerisi olarak batılı bir lisanla sunulmaktadır. Dolayısıyla egemenliğin iç ve dış boyutlarıyla esnetilerek yeniden yorumlanması ile esnek egemenlik olgusu birbirinden farklı kavramları ifade etmektedirler.

b. Uluslararası Kuruluşların Rolü

Devlet egemenliği karşısında hiçbir uluslararası ya da uluslar üstü yapılanmanın hiyerarşik bir üstünlüğü yoktur. Bu durum küreselleşme ile değişecek kadar kırılğan bir zemin değildir. Devletler özellikle dış egemenlik yetkilerini kullanırken, bazı yönetim mekanizmalarının etkisi altında kalmaktadırlar; ancak bu üst yapıların var olmasını sağlayan da devletlere ait genel iradedir ki, bir nevi “Toplum Sözleşmesi”nin devletlere uyarlanabilecek bir metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ve bir kısmının da uymak durumunda kaldığı örtülü, soyut bir sözleşme devletler arasında da bulunmaktadır. Şüphesiz Milletler Cemiyeti ya da Birleşmiş Milletler sözleşmeleri, kronolojik olarak devletlerin irade uyuşmasından sonra gerçekleştirilmektedir ve uyumun basit bir göstergesi niteliğindedirler. Bu uyum uluslararası barışı örgütleyen çok sayıda anlaşmayı içermektedir ve kuvvet kullanılmasının yasaklanması ile devletin kendi ülkesi içerisinde dahi olsa insan hakları ihlallerinden kaçınması gereği bu örgütlenme metodlarıyla bir takım yaptırımlara bağlanmıştır. Maddi yaptırım mekanizmalarının -iç hukuk sürecindeki kadar örgütlü olmasa dahi- işlevselliğini kuvvetlendirmesi ve başvuru metodlarının kolaylaştırılması, egemen otoritenin ve yargı erkinin uluslararası kurullarla da bağlı olduğunu işaret etmektedir.

30 “Esnek egemenlik” yaklaşımı ile ilgili ayrıntılı bilgi ve bir takım kuramsal örnekler için bkz.; Daiva Stasiulis ve Darryl Ross, “**Security, Flexible Sovereignty, and the Perils of Multiple Citizenship**”, *Citizenship Studies*, Vol. 10, No. 3, July 2006, pp. 329-348; Simon Shen, “**Towards a Flexible Sovereignty Arrangement in a Post-Westphalian System: Exploring the Possibility from Two-Tier State System for Future Tibet**”, *Contested Territories 3: Tibet & Xinjiang*, 1 April 2009, International Boundaries Research Unit, [Http://www.dur.ac.uk/ibru/conferences/sos/programme/1_april/track3_session3/\(4 Şubat 2010\)](http://www.dur.ac.uk/ibru/conferences/sos/programme/1_april/track3_session3/(4%20Subat%202010)) John Doyle, “**Flexible Sovereignty Models from Third Party Mediators in Ethnic Conflicts**”, European Consortium for Political Research, Marburg Germany 18-21 September 2003; John Doyle, “**Flexible Sovereignty and Conflict Resolution: New Responses to Security Dilemmas**”, Annual Conference of the Royal Irish Academy’s National Committee for the Study of International Affairs, Academy House, 24th November 2000.

Egemenlik bağlamında öne çıkan durum, devletlerin egemen eşitliği prensibinden taviz vermedikleridir. Birleşmeler vasıtasıyla devletler kendi iradelerini ortaya koymaya devam etmektedir ve belirli yükümlükler altına girmeyi üstlenmektedirler. Ancak üstlenilen bu sorumluluklar ve bulunan karşılıklı taahhütler şüphesiz devlet egemenliğinin doğrudan bir aracı niteliğindedir ve siyasi iktidarlar temsil etikleri toplumdan kaynaklı egemenlik alanlarının dış unsurunu bu şekilde değerlendirebilmektedirler.

Uluslararası kuruluşları bir süreç olarak değerlendirirsek, daimi bir sistem ortaya koymak gerekecektir ve bu sistemin belirli bir amaca yönelmiş olmasını da bir gereksinim olarak vurgulamak icap edecektir. Bu ortak amaç olgusunun genel kabul görmesi ve devletlerin birbirleriyle iletişimini kuvvetlendirerek ortak kurallar yaratma tavrı, özellikle XX. yüzyılla birlikte, hatta dünyanın bütününe etkilendiği küresel savaşlar neticesinde olgunlaşmıştır ve devletler işbirliği kapılarını aralamışlardır.³¹ İşbirliği mekanizmalarının modern devlet kuramı olgunlaştıktan yüzyıllar sonra gelişmesini devletlerin kendi mutlak egemenliklerinden ödün vermek için hazır olmamasına bağlamak mümkündür. Sadece diplomatları aracılığıyla barışçıl siyasi ilişkilerin tarafı olan devletler, bir bütün olarak düzene yönelme ve örgütlenme girişimlerine egemenliklerinde meydana gelecek bazı sınırlamalara razı olmaları kaydıyla cevaz vermişlerdir.³²

Uluslararası kuruluşlara uygulanabilir hukuk, devletler hukukunun bir parçası olarak, tüm örgütlenmeler ve devletlerarasında geliştirilen ilişkiler için genel kuralları belirleyen soyut nitelikli kaidelerden ibarettir. Bu örgütlerin de uluslararası sorumlulukları devletlerin sorumlulukları paralelinde genel kurallar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu noktada uluslararası örgütlerin iç teşkilatlanmasını uluslararası hukuktan ayrı tutmak gerekmektedir.³³ Üye devletlerin örgütteki pozisyonları ve örgütlenme metodu genel özellikler içermemekte, örgütlerin kurucu antlaşmaları ya da ek protokoller bir iç hukuk niteliği taşımaktadır. Bu kurallar örgütün kendine özgü normlarını ortaya koymaktadır ve milletlerarası teamüller ya da yaptırımlar bu çekirdeğin içerisinde sadece çerçeve çizmek amaçlı sirayet etmektedir.

Üye devletler, uluslararası hukukun genel kaidelerinin yanında, örgüt içerisindeki kendi sınırlarını ya da egemenliklerinden verecekleri tavizleri

31 Çeçen, Anıl: “Küreselleşme Karşısında Birleşmiş Milletler”, Avrasya Dosyası, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 192.

32 Özman, Mehmet Aydoğan: “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 1964, s. 54.

33 Göçer, Mahmut: “Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt LVII, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002, ss. 12, 13.

kendileri tayin etmektedirler.³⁴ Yine devletler, uluslararası kuruluşlara üyelikleriyle birlikte, sınırlı noktalarda denetlenmeyi ve iç işlerine müdahale edilmesi ihtimalini de göze almaktadırlar.

SONUÇ

Halk egemenliğine dayalı sistemlerde, bir sözleşme ile egemen hakların bir kısmı üst bir iradeye devredilmiştir; ancak toplumu oluşturan tüm bireyler kendi paylarına düşen egemen kudretlerini korumaktadırlar.³⁵ Bireylerin sahip oldukları mikro egemenlik alanları dokunulmaz niteliktedir ve bölünmezlik ile mutlak olma gibi özellikleri taşımaktadır. Tam da bu noktada devletlerin belirli ittifaklar ya da yakınlaşmalar içerisinde bulunmaları, büyük oranda küreselleşme sürecine etki etmekte ve karşılıklı bağımlılığa dayalı olarak uluslararası ilişkilerin gelişmesi ile küreselleşme birbirini beslemektedir.

Westphalia Barış süreci devletlerin ülkesel sınırlarının tespit edildiği ve uluslararası ilişkilerin esas aktörü olarak belirlediği bir dönemi inşa etmiştir ve klasik uluslararası hukuk anlayışı dayanağını Westphalia sürecinden almaktadır. Ancak klasik sistemin, devletlerin öncelikli olarak güven ihtiyacına dayalı birliklilikler ortaya koyması ve haberleşmeden sağlığa, postacılıktan finansa kadar bir takım ihtiyaçların karşılanması adına ortaklıklar belirlemesi neticesinde uluslararası organizasyonlar meydana gelmiş ve klasik paylaşım sahası yerini çok parçalı bir sistem ve hukuk anlayışına bırakmıştır.³⁶

Devletler hukukunu ve devletlerarasındaki ilişki düzeyini zirveye ulaştıran zıplama, milletlerarası kuruluşların ivme kazanmasıyla gerçekleşmiştir.³⁷ Öncelikli konu sahası itibariyle teknik meselelerde teşekkül eden uluslararası kuruluşlar, silahlı savaşın ve savaşların yıkımının ardından barışçıl amaçlara yönelmiştir. Barışı sağlamanın ve paralelinde korumanın metodunun ekonomik ve siyasi işbirliklerinden geçtiğine dair oluşan ortak irade, devletleri yeni çözüm sahalarında buluşmaya itmiştir. Siyasi ve güvenlik zeminli kuruluşların yanına, sosyal ve ekonomik yapılanmalar, ardından da yaptırımı somut uluslararası yargı organları tarafından destelenen insan haklarının uluslararası alanda korunmasına ilişkin kuruluşların eklenmesiyle, gerek devletlerarası hukuk gerekse devletlerin egemenlik kudreti yeni bir aşamaya dahil olmuştur.

34 Gündüz, Aslan: **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2003, s. 107.

35 Kapani, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 73.

36 Algan, Bülent ve Tiryaki, Refik: "**Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği**", Avrasya Dosyası, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 92.

37 Özman, Mehmet Aydoğan: "**Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller**", s. 76.

Devletler, küreselleşen hukukun etkisine paralel olarak, hukuku yorumlarken ve yasa üretirken uluslararası teamüller ışığında ve uluslararası antlaşmalar çerçevesinde harekete zorlanmakta ve devletlerin yüksek yargı organları kararlarında milletlerarası antlaşmalara sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bu gelişmeler ulusal yetki sahasının değil; ancak ulusal yetki sahalarındaki düzenleme kudretinin bir paylaşım mekanizmasına açıldığını ortaya koyar niteliktedir. Ancak devletler bu süreç zarfında dahi ülkesel ve bireysel egemenlik yetkilerinden feragat etmeye zorlanamazlar; çünkü bu sürece vücut veren devletlerin varlığı ve egemenlik haklarıdır. Ortaya çıkan bu izlenim egemenliğin devri ya da egemenliğin ortadan kalkması değil; egemenliğin ulusal ve uluslararası istikrarın sağlanması adına ortak bir yönetim mekanına dahil edilmesi ve soyut sözleşmenin devletlere somut yaptırım olmayan tavsiyelerde bulunmasından ibarettir.³⁸

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

BOZKURT, Ömer, Ergun, Turgay ve Sezen, Seriyeye: **Kamu Yönetimi Sözlüğü**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1998.

COOPER, Richard: **The Economics of Interdependence**, New York, Columbia University Press, 1980.

ÇELİK, Edip F.: **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987.

DOĞAN, İlyas: **Parçalayan Küreselleşme (Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Küreselleşme Çağında Uluslararası Sistem)**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2006.

EKİN, Nusret: **Küreselleşme ve Gümrük Birliği**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No. 47, 1999.

GÜNDÜZ, Aslan: **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2003.

HIRST, Paul ve THOMPSON, Grahame: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Elif Yücel ve Çağla Erdem, Ankara, Dost Yayınevi, 2003.

KABOĞLU, İbrahim: **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1988.

MERAY, Seha: **Devletler Hukukuna Giriş, (I. Cilt)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1959.

ÖZCAN, Mehmet Tefik: **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, İstanbul, Özne Yayınları, 1998.

38 Hirst, Paul ve Thompson, Grahame: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Elif Yücel ve Çağla Erdem, Ankara, Dost Yayınevi, 2003, s. 225.

TİMUR, Taner: **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, Ankara, İmge Yayınevi, 1996.
YILDIRIM, İbrahim: **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.

YÖRÜK, Abdülhak Kemal: **Hukukun Umumi Prensipleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1949.

B. MAKALELER

ALGAN, Bülent ve TİRYAKİ, Refik: “**Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği**”, Avrasya Dosyası, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.

BORATAV, Korkut: “**Küreselleşme ve Sol**”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XIX, Sayı 181, 1995.

BULUT, Nihat: “**Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt LII, Sayı 2, 2003.

CEBECİ, Kemal: “**Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü**”, Sayıştay Dergisi, Sayı 71, Ekim-Aralık 2008.

ÇEÇEN, Anıl: “**Küreselleşme Karşısında Birleşmiş Milletler**”, Avrasya Dosyası, BM Özel Sayısı, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.

DAIVA Stasiulis ve DARRYL Ross, “**Security, Flexible Sovereignty, and the Perils of Multiple Citizenship**”, Citizenship Studies, Vol. 10, No. 3, July 2006.

DALAR, Mehmet: “**Egemenlik ve Uluslararası Hukuk Çelişkisi: Milli Yetki Kavramı Açısından Bir Analiz**” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 27, Kış 2009.

DAVUTOĞLU, Ahmet: “**Küreselleşme ve AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Ulusal Egemenliğin Geleceği**”, Anayasa Yargısı, Cilt XX, 2003.

HAILBRONNER, Kay: “**The Legal Status of Population Groups in a Multinational State under Public International Law**,” edt. Yoram Dinstein ve Mala Tabory, The Protection of Minorities and Human Rights, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1992.

DEMİR, Gülten: “**Küreselleşme Üzerine**”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 56, Ocak - Mart 2001.

DEMİRKAN, Tarık: “**Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim**”, Süleyman Talay, Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi I, İstanbul, Küyerel Yayınları, 1997.

DOYLE, John: “**Flexible Sovereignty Models from Third Party Mediators in Ethnic Conflicts**”, European Consortium for Political Research, Marburg

Germany 18-21 September 2003.

GIDDENS, Anthony: Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor? Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2000.

GÖÇER, Mahmut: “**Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı**”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt LVII, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002.

IŞIKTAÇ, Yasemin: **Türk Hukuk Devriminin Felsefesi**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2006.

KRASNER, Stephen: “**Globalization and Sovereignty**”, ed. David Smith, Dorothy Solinger ve Steven Topic, States and Sovereignty in the Global Economy, Londra ve New York, California Institute on Global Conflict and Cooperation, 2001.

MARKO, Joseph: “**Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries**”, Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States”, Chisinau, Moldova 22-23 Eylül 2006, European Commission for Democracy Through Law.

ÖZMAN, Mehmet Aydoğan: “**Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, 1964.

SLAUGHTER, Anne Marie: “**The Real New World Order**”, Foreign Affairs, Vol. 76, No 5, September - October 1997.

<http://www.princeton.edu/~slaughtr/Articles/RealNewWorldOrderFA.txt> (4 Eylül 2010)

SHEN, Simon: “**Towards a Flexible Sovereignty Arrangement in a Post-Westphalian System: Exploring the Possibility from Two-Tier State System for Future Tibet**”, 579

Contested Territories 3: Tibet & Xinjiang, 1 April 2009, International Boundaries Research Unit,

ŞAYLAN, Gencay: “**Küreselleşme ve Siyaset**”, Türk-İş 1997 Yıllığı (2. Cilt), Ankara, 1997.

TÜRMEEN, Rıza: “**Türkiye'de Hukukun Küreselleşmesi**”, Milliyet, 16 Şubat 2009.

YÜKSEL, Mehmet: “**Yönetişim Kavramı Üzerine**”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt 58, Sayı 3.